

Додаток

до листа Міністерства освіти і науки України

від 24.08.2023 року № 1/12702-23

### **Інформаційні матеріали щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2023/2024 навчальному році**

У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна зусиллями українських військових, добровольців, волонтерів відстоює свою свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває виховання дітей та учнівської молоді. Події, які відбуваються після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України дають підстави стверджувати, що переважна більшість громадян України виявили високу патріотичну свідомість та міцну громадянську позицію. Це є свідченням системної, цілеспрямованої виховної роботи педагогічних колективів закладів освіти. Законом України "Про повну загальну середню освіту" (стаття 15) визначено, що виховний процес у закладах освіти є невід'ємною складовою освітнього процесу і має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях Українського народу, цінностях громадянського (вільного демократичного) суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини громадянина тощо. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

Виховання в умовах війни надає новий імпульс духовному оздоровленню молоді, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав особистості. Воно має стимулювати розвиток суспільства, яке функціонує на засадах гуманізму, свободи, верховенства права, соціальної справедливості, гарантує умови для зростання добробуту людей. Загальна соціокультурна ситуація, виклики щодо збереження цілісності й державності України, військова загроза, завдання консолідації суспільства, реформування системи освіти визначають нагальність підвищення уваги до виховного потенціалу освітнього середовища, а також до виховання базових соціальних цінностей суспільства, соціальнозначущих якостей особистості, її компетентності й готовності до вияву відповідальної громадянської позиції і патріотизму. **Концепцією Нової української школи передбачено зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві.**

Реалізація мети освіти має ґрунтуватися на таких ціннісних орієнтирах:

- визнання унікальності й талановитості кожної особистості та заборона будь-яких форм дискримінації;
- розвиток вільної особистості через підтримку самостійності, підприємливості й ініціативності, розвиток критичного мислення та впевненості в собі;
- формування здорового способу життя і створення умов для гармонійного фізичного та психоемоційного розвитку дитини;

- забезпечення добробуту й безпеки завдяки створенню атмосфери довіри, взаємоповаги і взаємодопомоги у шкільному освітньому середовищі; заклад освіти має бути безпечним місцем, де запобігають насильству й булінгу (цькуванню), надають потрібну допомогу;
- утвердження людської гідності та доброчесності, зокрема академічної, через виховання чесності, відваги, наполегливості, милосердя, доброти, справедливості, поваги до прав людини;
- плекання любові до рідного краю, української культури, дбайливе ставлення до довкілля;
- формування активної громадянської позиції, відповідального ставлення до Української держави, історії українського народу, державної мови.

### **Національно-патріотичне виховання**

**Законом України "Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності"** визначено, що метою державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, забезпечення дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина.

Основними завданнями державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є формування у громадян України, у тому числі дітей та молоді, активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності; оборонної свідомості та громадянської стійкості; патріотизму; поваги до державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей України, розуміння їх важливості для становлення держави; усунення впливу держави-агресора (держави-окупанта) в інформаційній, освітній, культурній сферах України; поширення інформації про ветеранів війни, формування у суспільстві традицій вшанування пам'яті загиблих (померлих) ветеранів війни; формування готовності громадян до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Патріотичне виховання здобувачів освіти стає пріоритетним напрямом в національній системі освіти. Актуальність патріотичного та духовного виховання юного покоління зумовлюються також і процесом формування в Україні громадянського суспільства, становлення єдиної нації.

Стратегією національно-патріотичного виховання, затвердженою Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286, визначено основні складові національнопатріотичного виховання: громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовноморальне виховання. Національно-патріотичне виховання є важливим засобом громадянської освіти. Розпорядженням Кабінету Міністрів

України від 9 жовтня 2020 р. № 1233-р схвалено Концепцію Державної цільової соціальної програми національнопатріотичного виховання на період до 2025 року. Метою Програми є удосконалення та розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання шляхом формування загальнолюдських цінностей, принципів любові і гордості за власну державу, її історію, мову, здобутки та досягнення у сфері культури, економіки, науки, спорту тощо. Організація освітнього процесу закладів освіти з національно-патріотичного виховання передбачає виховання всесторонньо розвиненої особистості, здатної творчо мислити, активно творити в духовній і матеріальній сферах, самостійно й колективно виконувати суспільно важливі завдання, адекватно реагувати на виклики сучасності, пов'язані з боротьбою українського народу за незалежність. Для досягнення зазначеної мети рекомендуємо такі напрями роботи:

1. Формування української національної ідентичності.
2. Вивчення державної та етнічної території українського народу.
3. Військово-патріотичне виховання.

З метою посилення національно-патріотичного виховання здобувачів освіти пропонуємо провести відповідні тематичні просвітницькі заходи (далі – заходи) у закладах освіти. Заходи передбачають увічнення пам'яті воїнів, загиблих захищаючи Батьківщину; формування розуміння кожним громадянином своєї ролі і місця в служінні Україні, особистої відповідальності за для виконання військового обов'язку в рядах Збройних Сил України; виховання гордості за Україну: формування глибокої пошани і шанування символів, символіки і історичних святинь України.

Актуальними заходами є Уроки мужності, зустрічі з учасниками російсько-Української війни, волонтерами, відвідування військовослужбовців, які отримали поранення та проходять реабілітацію у медичних закладах, написання листів у рамках Всеукраїнської акції «Лист пораненому».

Пропонуємо у музеях при навчальних закладах створити постійно діючі стенди, що відображають події збройної боротьби Українського народу за територіальну цілісність нашої країни, участь випускників навчальних закладів, односельців в антитерористичній операції та повномасштабній війні. При відзначенні національних свят та пам'ятних дат, зокрема Дня захисника та захисниці України, Дня Гідності і Свободи, Дня Збройних Сил України, Дня Соборності України, Дня повномасштабного вторгнення російських військ на територію України тощо, пропонується організовувати та провести науково-практичні конференції, семінари, круглі столи; військово-спортивні змагання, фестивалі-конкурси патріотичної пісні, прози і поезії, творів образотворчого мистецтва; відвідувати музеї бойової слави; вшановувати сучасних героїв-захисників України та пам'ять загиблих за свободу, єдність та незалежність Українського народу. Пропонуємо провести конференцію на теми Україна – європейська держава, «Героїзм українців у творчості українських письменників» тощо. Пріоритетна роль в заходах надається активним методам, які базуються на демократичній взаємодії,

спрямовані на самостійне відшукування істини і сприяють формуванню самокритичності, творчості та ініціативи. Такими методами є: ситуаційно-рольові та імітаційні ігри, соціально-проектна діяльність, інтелектуальні аукціони, соціально-психологічні тренінги, проблемні соціальні та політичні ситуації, ситуації успіху, аналіз конфліктів і стилів поведінки, використання засобів комунікації, демократичний діалог, колективні творчі справи, використання інформаційних технологій тощо. Змістовим наповненням проектної діяльності можуть стати інформаційний проект «Україна – козацький край»; Соціальний проект «Зроби іграшку – підтримай воїна»; Творчий проект «Я – українець! Я – патріот!»; Проект милосердя «Родина і Україна» Волонтерський проект «Волонтер і сучасність» тощо.

Заходи мають бути спрямовані на формування у здобувачів освіти почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності, готовності у майбутньому до виконання обов'язків із захисту незалежності та територіальної цілісності держави, усвідомлення громадянського обов'язку із розвитку успішної країни та забезпечення власного добробуту в ній, сповідування європейських цінностей.

Під час проведення заходів рекомендуємо залучати до обговорення нагальних питань з патріотичного виховання молоді ветеранів війни, волонтерів, лідерів та активістів громадських організацій.

Обираючи форми, методи та прийоми роботи з дітьми молодшого шкільного віку, слід зважати на психологічні особливості: рівень розвитку мовлення, особливості мислення і сприймання інформації. Варто враховувати, що провідною діяльністю дітей цієї категорії є гра.

Метою проведення заходу для підліткового та юнацького віку є виховання у душі патріотичного обов'язку, поваги до військової служби та готовності до захисту Вітчизни, до чинного законодавства й засад демократичної, правової держави. Заходи повинні мати спрямованість на формування оборонної свідомості, підвищення соціальної активності для участі у громадсько-політичному житті країни, мотивації молоді до набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки й оборони.

Варто наголосити на понятті територіальної цілісності держави, згідно з яким територія держави є недоторканою від посягань з боку інших держав.

Доцільним є використання інтерактивних технологій: перегляд відеоматеріалів, віртуальних екскурсій та виставок; організація створення серії мотивувальних відеороликів, участь в акціях, флешмобах, конкурсах тощо. Це зробить урок більш цікавим та ефективним, допоможе кращому сприйняттю та засвоєнню учнями нових знань.

Рекомендуємо використовувати матеріали, що підготовлені Українським інститутом національної пам'яті такі як:

- Інформаційні матеріали до Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України ([uinp.gov.ua](http://uinp.gov.ua));
- матеріали освітнього проєкту «Діалоги про війну» що містить три відеорозмови учениці із ветеранами сучасної російсько-української війни на теми: «Що таке війна?», «Чому Росія прагне захопити Україну?» та «Що таке сучасна російськоукраїнська війна?» за покликанням:
  - <https://uinp.gov.ua/informaciyi-materialy/vchytelyam/videolekciyi/osvitniy-proyektdialogy-pro-viynu>; • підбірка роликів «Революція Гідності. Сучасна війна.»: Документальний фільм «Вогнехреща» - YouTube;
  - серія короткометражних документальних фільмів «Жінки, які загинули за Україну», цикл «Нескорені»;
  - матеріали рубрики «Повномасштабне вторгнення Росії в Україну: історичний контекст» за посиланням: Російсько-українська війна ([uinp.gov.ua](http://uinp.gov.ua)).

Радимо висвітлювати проведені заходи на інтернет-ресурсах: офіційних сайтах закладів освіти, в соціальних мережах тощо. Відповідне інформаційне забезпечення сприятиме посиленню національно-патріотичного виховання здобувачів освіти, приверненню уваги міжнародної спільноти до подій в Україні, популяризації історії українського народу та української національної культури.

У важкі для всієї України часи, через військове вторгнення Росії, здобувачі освіти можуть бути корисними залучившись до благодійної діяльності та волонтерства. Волонтерство має багато напрямів, і кожен учень, хто відчуває потребу допомагати, може обрати цікаву або близьку йому сферу діяльності.

Онлайн-волонтерство, або е-волонтерство. Ця діяльність реалізується вільно і свідомо на користь інших людей із єдиною умовою - вона має реалізуватися за допомогою інтернету. Наприклад, адміністративні завдання (модерація, координація), збирання пожертв, креативні завдання (створення вебсторінок, дизайн, редагування), реклама, інформаційне розповсюдження, долучення до українського кібервійська: приєднання до чатботів у Telegram, за допомогою яких можна блокувати канали розповсюдження дезінформації, розвінчувати міфи та фейки; віртуальне партизанство - надсилення скарг на прокремлівських агітаторів до адміністраторів соцмереж і чатів.

Доброчинна діяльність формує в учнів почуття відповідальності за доручену справу й тих людей, які потребують допомоги та підтримки, надає значущості їхній участі, допомагає на конкретних справах переконатися у власній спроможності розв'язувати проблеми своєї громади та згуртовувати небайдужих громадян і громадянок навколо їх розв'язання, знаходити ефективне партнерство.

Виховна ефективність праці зростає за умови, коли учні самі є її організаторами, а не лише виконавцями. Тому педагогам варто залучати школярів до пошуків об'єктів праці, її планування та організації колективу на її виконання. Це сприяє зацікавленості учнів у своєчасності та якості виконання трудових завдань; формуванню ініціативності, самостійності і відповідальності.

Виховна цінність суспільно корисної праці в тому, що школярі вчаться безкорисливо робити добрі справи, усвідомлюють необхідність поєднання суспільних та особистих інтересів.

#### **Виховання здорового способу життя.**

Питання безпеки закладів освіти та забезпечення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти та організації безпечного освітнього середовища є особливо актуальним у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України.

З метою створення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти, організації безпечного освітнього середовища, зокрема в умовах військової агресії Російської Федерації проти України 07 квітня 2023 року на засіданні уряду ухвалено **Концепцію безпеки закладів освіти** (розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 301-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsii-bezpeky-zakladiv-osvityi070423-301>

Реалізація Концепції підвищить ефективність превентивних заходів щодо запобігання та попередження вчиненню правопорушень в освітньому середовищі та створить безпечні умови навчання та викладання, комфортну міжособистісну взаємодію, що сприятиме емоційному благополуччю учасників освітнього процесу, відсутності будь-яких проявів насильства, забезпечивши при цьому достатню можливостей для їх запобігання, а також дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

З метою забезпечення додержання конституційних прав та свобод дитини, гарантій з охорони дитинства, реалізації прав дітей на освіту, безпечне для життя і здоров'я освітнє середовище, збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195 схвалена **Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі**. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>.

На виконання Розпорядження КМУ № 174-р від 24.02.2023 року «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2023 рік» (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D1%80#Text>) пропонуємо в межах компетенції організувати виконання заходів у закладах освіти спрямованих на, зокрема:

- формування в учасників освітнього процесу гігієнічних навичок та засад здорового способу життя, зокрема звичок здорового харчування, фізичної активності, безпечної комунікації;
- упровадження принципу недискримінації, в тому числі конфіденційності щодо наявності будь-яких дискримінуючих ознак;
- запобігання вживанню учнями, іншими учасниками освітнього процесу тютюну, алкоголю, наркотичних засобів, інших речовин із психоактивною дією, унеможливлення їх розповсюдження та вживання в закладі освіти та на прилеглих до нього територіях;

- упровадження в закладах освіти програм із протидії проявам насильства та булінгу (цькування) і їх попередження;
- проведення ефективних інформаційних кампаній для учасників освітнього процесу, спрямованих на популяризацію здорового та безпечного способу життя, вакцинації, профілактики інфекційних та неінфекційних захворювань, протидію поширенню серед дітей та підлітків звичок, небезпечних для їх фізичного або психічного здоров'я.

Рекомендуємо в роботі використовувати оздоровчі технології терапевтичного спрямування: арттерапія, піскова терапія, ігрова терапія, музична терапія, кольоротерапія, казкотерапія; організаційно-педагогічні технології: планування освітнього процесу, що сприяє запобіганню перевтоми, гіподинамії та інших дезадаптаційних станів тощо.

Сьогодні дитина перебуває в стресовому стані тому потребує на психологічну допомогу. Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» за ініціативи першої леді України Олени Зеленської в рамках Національної програми з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки розроблено курс підвищення кваліфікації «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій».

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до статті 51 Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників у питанні надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу» прийнято зміни до статті 51, якими в обов'язковому щорічному підвищенні кваліфікації педагогічних працівників шляхом перерозподілу кількості годин, передбачених для цього, виділено не менше 10 % загальної кількості годин на вдосконалення знань, вмінь і практичних навичок у питанні надання психологічної підтримки учасників освітнього процесу. Прийняття відповідних змін зумовлено тим, що повномасштабна війна російської федерації проти України критично впливає на стан психологічного здоров'я учасників освітнього процесу та безпосередню організацію навчання.

Курс підвищення кваліфікації «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій» створено за моделлю змішаного навчання (blended learning), який включає: 10 мультимедійних уроків у міжнародному форматі SCORM. Додаткові матеріали та практичні тренінги допоможуть підвищити професійний рівень педагогічних працівників закладів освіти та опанувати сучасні технології першої психологічної допомоги за методичними посібниками Save the Children, а також ознайомити з рекомендаціями щодо перенаправлення Міжнародного Постійного Комітету (IASC).

Курс затверджений Вченою радою Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (протокол № 5 від 29.06.2022) та отримав схвальний відгук Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), який вже успішно завершили 31 881 особа. Взяти участь у зазначеному курсі можна за покликанням:

<http://surl.li/esrpf>

Також у межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» розроблено спецкурс підвищення кваліфікації для слухачів (освітян) очнодистанційної форми навчання «Важливі навички у періоди стресу», на основі методики Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), який схвалено рішенням Вченої ради Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (протокол № 2 від 01.03.2023).

Взяти участь у спецкурсі можна за покликанням.

Разом з тим, рекомендуємо учителям під час уроку впроваджувати психологічні хвилини, які допоможуть здобувачу освіти впоратися зі стресом та його наслідками, емоційно налаштувати на урок, на плідну роботу, завдяки чому створюватиметься сприятлива атмосфера, яка дасть змогу дітям розслабитися, зняти емоційне напруження, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, що є природним механізмом стабілізації. Регулярне впровадження психологічних хвилин у зручний час та слушній нагоді допоможе здобувачу освіти стати більш спокійним, врівноваженим, а також дасть змогу краще зрозуміти свої почуття. Учитель має сам визначити, коли і у який час провести психологічну хвилину.

активності складаються зі 108 коротких, але ефективних відеотренінгів. Усі техніки, які демонструються у цьому спецкурсі, містяться у навчально-методичному посібнику «Психологічна хвилинка», який отримав гриф «Схвалено для використання у освітньому процесі» (рішенням експертної комісії з психології та педагогіки від 01.03.2023 протокол № 1) та розміщено за покликанням.

Зазначені вище курси з психосоціальної допомоги розроблені за підтримки Асоціації інноваційної та цифрової освіти, яка є провідною громадською організацією України у сфері освіти, у рамках всеукраїнського проекту «Екосистема психологічної допомоги у сфері освіти» <http://www.mentalhelp.in.ua/> Крім того, фахівцями Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» розроблено та розміщено на сайті спецкурс підвищення кваліфікації для слухачів (освітян) очно-дистанційної форми навчання «Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу»:

[https://drive.google.com/file/d/1s9Wyzwq1WErmTcMjOF2Eh0d\\_H5CLPuZc/view](https://drive.google.com/file/d/1s9Wyzwq1WErmTcMjOF2Eh0d_H5CLPuZc/view)

Одним із важливих пріоритетів у діяльності закладів освіти є забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, які на сьогодні страждають від російської воєнної агресії. Нова реальність диктує нові правила життя. Одне з найважливіших завдань – оволодіння необхідними знаннями, потрібними для подальшої безпечної життєдіяльності. Учні мають знати правила безпеки, які допоможуть зберегти життя. Зокрема, які заборони та обмеження діють під час воєнного стану; що таке «тривожна валіза», як її зібрати, що туди покласти; як діяти під час повітряних тривог (що робити, якщо сигнал застав удома / на вулиці / в магазині тощо); як поводитися під час обстрілів; як надавати першу домедичну допомогу. Державною службою України з надзвичайних ситуацій розроблено правила поведінки у разі

виявлення вибухонебезпечних предметів «Загрози та небезпеки від вибухонебезпечних предметів». Вбачаємо за доцільне проведення із учасниками освітнього процесу просвітницьких заходів щодо питань мінної небезпеки і вибухонебезпечних предметів. URL: Презентація PowerPoint (dsns.gov.ua)

**Формування та застосування учнями компетентностей, необхідних для здорового та безпечного життя, сприятиме досягненню глобальних цілей сталого розвитку, проголошених ООН (резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року № 70/1) і підтриманих Україною відповідно до Указу Президента України від 30 вересня 2019 року № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року».** URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

**Подолання негативних явищ** (булінг, домашнє насильство, кримінальні правопорушення).

**Булінг (цькування)** є однією із поширених форм насильства у дитячому середовищі. Особливої уваги потребують проблеми запобігання насильства та жорстокого поводження з дітьми в сучасному суспільстві, які зумовлені не тільки збільшенням фактів психічного, фізичного, сексуального насилля, а і небажанням соціуму відкрито розглядати це питання.

**Частина 1 статті 16 «Конвенції про права дитини»** передбачає, що жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_021#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text)

Право дітей на захист від усіх форм насильства гарантується статтями 28 і 52 Конституції України, відповідно до яких ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському, або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Статтею 10 Закону України «Про охорону дитинства» встановлено, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканість та захист гідності.

**Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу (цькуванню)» від 16.11.2022 № 2759-IX передбачено, що керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень забезпечує створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та мобінгу (цькування).** URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20%20-%20Text>

Нагадуємо, що наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.19 № 1646, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 03 лютого 2020 за № 11/34394, затверджено Порядок реагування на випадки булінгу (цькування) та Порядок застосування заходів виховного впливу.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text>

У разі, якщо права дитини порушені органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, необхідно звернутися до Уповноваженого Верховної

Ради України з прав людини на гарячу лінію: 0800-50-17-20 або електронну пошту: [hotline@ombudsman.gov.ua](mailto:hotline@ombudsman.gov.ua).

**Виховна робота має бути спрямована на формування ціннісного ставлення і судження у школярів, вміння вибудовувати доброзичливі й толерантні стосунки з учасниками освітнього процесу.**

Законом України «Про освіту» термін «булінг» визначено як «моральне або фізичне насильство, агресія в будь-якій формі або будь-які інші дії, вчинені з метою викликати страх, тривогу, підпорядкувати особу своїм інтересам, що мають ознаки свідомого жорстокого ставлення». Варто зазначити, що найчастіше до булінгу вдаються в закладах освіти.

**Відповідальність за булінг передбачена статтею 1734 Кодексу України про адміністративні правопорушення**, яка при цьому застосовується не тільки за вчинення, але й за приховування випадків булінгу.

З війною проблема булінгу не лише не викорінилася, а онлайнцькування в закладах освіти набуває нових форм і проявів, зокрема, булінг із застосуванням засобів електронних комунікацій. Тривожна тенденція прояву поведінкової агресії та дій з цькування учасників освітнього процесу у процесі онлайн -навчання, їх усвідомленого наміру на заподіяння шкоди психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, незважаючи на виклики воєнного часу і зміну чинників безпекової ситуації в країні.

«Кібербулінг» чи «онлайн-булінг» стосується випадків вчинення цькування в освітньому середовищі саме в Інтернет-просторі з використанням мобільних телефонів, комп'ютерної техніки, інших пристроїв і засобів, через які здійснюється доступ до електронних комунікаційних мереж.

З метою профілактики булінгу (цькування) та кібербулінгу у закладах освіти рекомендуємо проводити просвітницьку роботу з батьками та законними представниками здобувачів освіти з питань профілактики насильства, булінгу, формування толерантної поведінки та вирішення конфліктних ситуацій мирним шляхом.

З даної проблематики на офіційних сайтах Міністерства освіти і науки України ([Корисні посилання щодо теми антибулінгу | Міністерство освіти і науки України \(mon.gov.ua\)](https://mon.gov.ua)) та Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» ([Корисні посилання – Інститут модернізації змісту освіти \(imzo.gov.ua\)](https://imzo.gov.ua)) розміщена спеціальна рубрика: «Корисні посилання щодо теми антибулінгу».

**Домашнє насильство** під час війни – це поширене явище, яке стає ще більш небезпечним, ніж у мирний час. Попри повномасштабну війну, розпочату РФ на території України, проблема домашнього насильства не стає менш важливою. Війна, як і будь-яка екстремальна ситуація, лише загострює проблеми людей, які були й до цього. Зокрема, це стосується насильства в сім'ях. Низький рівень доходів, безробіття, втрата місця проживання – все це призводить до непорозумінь та негараздів у сім'ї та може переростати у насилля.

З метою забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидія будь-якій дискримінації у сфері освіти, для всіх учасниць/учасників освітнього процесу, на всіх рівнях освіти шляхом запровадження змін у структурно-організаційному та змістовнопроцесуальному аспекті розпорядженням КМУ № 1163-р від 20.12.2022 року схвалено Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затверджено Операційний план заходів на 2022-2024 роки з її реалізації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>

Домашнього насильства можна уникнути, якщо жертва не буде мовчати. Рекомендуємо розмістити на сайтах закладів освіти та донести в доступний спосіб до учасників освітнього процесу інформацію про те, куди звертатися у випадках домашнього насильства:

- до Національної поліції за номером 102 та повідомити про факт насильства;
- на Урядовий контактний центр 15-47, де цілодобово надаються інформаційні, психологічні та юридичні консультації чоловікам та жінкам, які постраждали від домашнього насильства, насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або з питань загрози вчинення такого насильства та психологічної допомоги потерпілим від домашнього насильства жінкам, чоловікам, дітям;
- до національної «гарячої лінії» з питань запобігання домашнього насильства, торгівлею людьми та гендерної дискримінації 0-800-500-335 або 116-123 (короткий номер з мобільного).

Нагадуємо, що **держава гарантує кожному громадянину право на отримання безоплатної правової допомоги** за номером Єдиного контактцентру **0 800 213 103** (цілодобово та безкоштовно у межах України зі стаціонарних та мобільних телефонів). **Важливо:** діти мають право безоплатно отримати послуги адвоката (складання заяв, представництво в суді).

За правовою консультацією також можна звернутися, написавши повідомлення у месенджер Facebook -сторінки системи БПД, у публічний чат Telegram-чат «Правова допомога протидії насильству», де постраждалі від домашнього насильства та свідки можуть отримати консультацію юристів щодо захисту своїх прав; у приватний чат системи БПД у Telegram або Viber, а також через мобільний застосунок «Безоплатна правова допомога».

З метою забезпечення комплексного інтегрованого підходу до протидії домашньому насильству та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від домашнього насильства, шляхом проведення превентивних заходів, ефективного реагування на факти домашнього насильства наказом Міністерства освіти і науки від 02.10.2018 № 1047 затверджено Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами. URL: <https://imzo.gov.ua/2018/10/03/nakaz-mon-vid-02-10-2018-1047-pro-zatverdzhenniametodychnykh-rekomendatsiy-shchodo-vyivlennia-reahuvannia-na->

vypadky-domashn-ohonasyl-stva-i-vzaiemodii-pedahohichnykh-pratsivnykiv-iz-inshymy-orhana/

Пропонуємо педагогічним працівникам скористатися матеріалами з питань запобігання та протидії домашньому насильству, який розміщений на офіційному сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». URL: <https://drive.google.com/file/d/1kdBNPKwOfNWwoLNJ5RaJIvfro7oazdUw/view>

Також на сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» розміщено Перелік напрямів лекцій, курсів (спецкурсів), практичних занять, тренінгів щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників ІППО щодо запобігання та протидії насильству. URL: [https://drive.google.com/file/d/1NLpqnRExNyVE\\_k0MKeMoCgHLiTmBHNnu/view](https://drive.google.com/file/d/1NLpqnRExNyVE_k0MKeMoCgHLiTmBHNnu/view)

### **Запобігання та профілактика кримінальних правопорушень.**

Під час війни, коли усі категорії населення держави зазнають негативного впливу воєнних дій, великою небезпекою є потрапляння неповнолітніх у маргінальне середовище, у середовище схильне до девіантної поведінки. Нестійка психіка дитини не завжди зможе відрізнити піклування від насильства, наприклад, сексуального чи психологічного. Важливим є не лише попередження правопорушень неповнолітніми особами, а й дотримання їхніх прав і можливість максимально безпечно розвиватися у суспільстві, недопущення зростання рівня злочинності серед неповнолітніх під час війни і облік тих, хто потрапив під негативний вплив осіб з неправомірною поведінкою на територіях де ведуться бойові дії. Нині стан і тенденції злочинності неповнолітніх свідчать про нагальну потребу організації консолідованих і цілеспрямованих дій суспільства та держави щодо попередження такої злочинності, запобігання її розвитку та зростанню. Має бути сформовано чітку взаємодію всіх зацікавлених органів і служб на місцевому рівні. Педагогами потрібно вести тісну співпрацю з представниками органів ювенальної превенції волонтерами, центрами проживання тимчасово переміщених осіб для виявлення дітей, схильних до неправомірної поведінки, або таких, що потребують особливої соціальнопсихологічної адаптації. Важливою є суспільна солідарність і взаємодія усіх громадян. Варто проаналізувати стан справ та посилити індивідуальну корекційну роботу з дітьми, які вже скоювали кримінальні правопорушення, та дітьми, які мають ознаки агресивної поведінки; проводити інформаційно-просвітницьку роботу з батьками та законними представниками дітей, схильних до протиправної поведінки.

Нагадуємо, що листом Міністерства освіти і науки України «Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні» від 13.05.22 року № 1/5119-22 зосереджено увагу на тому, що одним із важливих пріоритетів в діяльності закладів освіти є профілактика шкідливих звичок та протиправної поведінки здобувачів освіти. URL: [Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні | Міністерство освіти і науки України \(mon.gov.ua\)](#) При цьому інформуємо, що постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 689 затверджено Порядок

проведення моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/689-2019-%D0%BF#Text>

Звертаємося до департаментів (управлінь) освіти і науки обласних та Київської міської державної адміністрації організувати виконання та надати в межах компетенції Міністерству освіти і науки моніторингові показники, які містять інформацію про проведені у 2023/2024 навчальному році профілактичні заходи, спрямовані на зниження рівня вживання психотропних речовин, за формою згідно з додатком 7 зазначеної Постанови.

Інформацію надсилати на електронну адресу [psyche-logos@ukr.net](mailto:psyche-logos@ukr.net) до 01 квітня 2024 року. На сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» розміщений перелік програм, а саме: профілактичних та/або корекційних програм для дітей у контакті із законом; навчальних програм для спеціалістів в галузі профілактики правопорушень серед дітей та роботи з дітьми у контакті із законом.

URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovnarobota/korysni-posylannya/>

Пропонуємо перелік навчальних програм, підручників та навчальнометодичних посібників з основ психології та соціальної педагогіки, які були схвалені для використання комісією з психології та педагогіки Науково-методичної ради МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi-pidruchniki-tanavchalno-metodichni-posibniki-rekomendovani-mon>

Також пропонуємо **перелік просвітницько-профілактичних програм**: освітня програма «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації», профілактична програма «Школа і поліція», інформаційно-освітня протиалкогольна програма «Сімейна розмова», «Програма 15» профілактика ВІЛ-інфекції та підтримка психосоціального здоров'я в Україні, просвітницько-профілактична програма «Сприяння просвітницькій роботі «рівний-рівному» серед молоді України щодо здорового способу життя», програма «Розвиток стресостійкості» за програмою «Безпечний простір», програма «Навчи дитину захищатись»: інтерактивні бесіди «Кіко та Рука», навчальна програма «Дорослішай на здоров'я», програма профілактики конфліктів та правопорушень серед учнівської молоді «Будуємо майбутнє разом», програма виховної роботи з учнями щодо питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадська позиція» тощо.

На сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» розміщено Перелік програм щодо запобігання правопорушенням серед дітей за посиланнями: URL: <https://docs.google.com/document/d/1zi31pjwMLqRSjoXpe5vFCkPdl8Sqs2JbSYeOITfgk/edit>  
<https://docs.google.com/document/d/1zi31pjwMLqRSjoXpe5vFCkPdl8Sqs2JbSYeOITyfgk/edit>, який постійно оновлюється та доповнюється.

Під час війни першочергове бажання - полегшити страждання людей. Інтереси довкілля відходять на другий план. Проте війна сильно впливає на природні ресурси, у тому числі й тварин. Непоправні втрати від війни вимірюються не тільки

людськими життями, але й життями тварин. На жаль, необізнаність здобувачів освіти щодо правил поведінки з тваринами (як домашніми, так і безпритульними) також призводить до негативних наслідків (знущання над тваринами, зараження небезпечними хворобами, травмування та каліцтво дітей).

Відповідно до **статті 6 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження»** і ратифікованої в Україні Європейської конвенції про захист домашніх тварин та з метою покращення психологічного стану дітей під час війни, зняття емоційної напруги, виховання гуманного ставлення до тварин пропонуємо проведення різних видів виховної роботи у закладах освіти на тему «Гуманне та відповідальне ставлення до тварини»: урок доброти, конкурси, акції, флешмоби тощо.

Проведення освітньо-виховних заходів присвячених тваринам є актуальними та потрібними в наш час. Такі заходи є не лише антистресовими для школярів, але й дарують відчуття єдності у площині добра, ознайомлюють учнів із сучасними підходами догляду за домашніми тваринами, гуманними методами розв'язання проблеми безпритульних тварин та виховують одні з головних людських якостей – добро, відповідальність, гуманність та альтруїзм. Саме ті якості, яві відрізняють цивілізоване суспільство від суспільства невігластва та дикунства.

Пропонуємо розроблені та апробовані благодійною організацією «Благодійний фонд «Щаслива лапа» («Нарру рау») тематичні методичні матеріали (конспекти виховних занять, вікторини, квести, онлайн ігри, пізнавальні відеоматеріали, аудіоказки) викладені у вільному доступі.

Зокрема, методичний посібник «Гуманне та відповідальне ставлення до тварин» схвалений для використання у закладах загальної середньої освіти Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України №22.1/12-Г-454 від 02 липня 2018 року). URL: Методичні матеріали | Нарру Рау **Злагоджена та спільна пропедевтична робота навчальних закладів, служб у справах дітей, департаментів освіти та науки, правоохоронних органів, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо попередження правопорушень та злочинів, готовність прийти на допомогу дитині, підлітку є запорукою збереження морального здоров'я нашого суспільства.**

### **Вивчення та популяризації кращих педагогічних практик.**

З метою вивчення та популяризації кращого педагогічного досвіду на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» створено банк даних досвіду виховної роботи, який постійно оновлюється. Радимо закладам освіти України під час проведення виховних заходів використовувати представлені матеріали: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/bank-dosvidu-vihovnoyiroboti/>

Нагадуємо, щодо оновлення розділу «Банк досвіду виховної роботи» офіційного вебсайту Державної наукової установи «Інститут

модернізації змісту освіти» необхідно до 01 жовтня 2023 року надати відповідну інформацію. URL: Лист ІМЗО від 28.04.2023 № 21/08-680 “Про надання інформації щодо проведення просвітницьких заходів” – Інститут модернізації змісту освіти (imzo.gov.ua)

Для належної організації роботи звертаємо увагу на:

**нормативно-правову базу з питань виховної роботи**, яка знаходиться на офіційному сайті Інституту модернізації змісту освіти URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvitata-vihovna-robota/normativna-baza-pozashkilnoyi-osviti-ta-vihovnoyi-roboti/>;

**перелік рукописів**, які схвалені для використання у закладах загальної середньої освіти науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науковометодичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України. URL:

<https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/vihovna-robota-shvalenirukopisi/>

**Відзначення пам’ятних та ювілейних дат.**

У планах роботи закладів освіти необхідно передбачити проведення тематичних годин спілкування, зустрічей, бесід, лекцій, семінарів, тематичних виставок, засідань круглих столів, науково-практичних конференцій, літературних вечорів, поетичних годин тощо щодо відзначення важливих пам’ятних та ювілейних дат 2023/2024 навчального року.

*Вересень 2023*

- 1 вересня – День знань;
- 2 вересня – День закінчення Другої світової війни;
  - 10 вересня – День пам’яті жертв фашизму; 130 років із дня народження Олександра Петровича Довженка (1894-1956), геніального українського кінорежисера, видатного письменника і публіциста, класика світового кінематографа;
- 13 вересня - 150 років із дня народження Дениса Лукіяновича (1873-1965), письменника, літературознавця;
- 22 вересня – День партизанської слави України; • 29 вересня – День пам’яті трагедії Бабиного Яру.

*Жовтень 2023*

- 1 жовтня – День захисників і захисниць України;
- 13 жовтня – 100 років із дня народження Михайла Сікорського (1923-2011), історика, краєзнавця, музеєзнавця, Героя України;
- 18 жовтня – Україна увійшла до Ради Європи;
- 28 жовтня – День визволення України від фашистських загарбників.

*Листопад 2023*

- 25 листопада – День пам’яті жертв голодомору;
- 27 листопада – 160 років із дня народження Ольги Кобилянської (1863-1942), письменниці, громадської діячки;

- 29 листопада – 200 років із дня народження Матвія Номиса (справжнє прізвище - Симонов) (1823-1901), етнографа, фольклориста, письменника, педагога, видавця.

*Грудень 2023*

- 4 грудня – 200 років із дня народження Івана Гушалевича (1823-1903), письменника, громадського діяча;

- 9 грудня – Міжнародний день пам'яті жертв злочинів геноциду, вшанування їхньої людської гідності і попередження цих злочинів;

- 160 років із дня народження Бориса Грінченка (1863-1910), громадського діяча, письменника, педагога, літературознавця, лексикографа, етнографа, історика, публіциста, упорядника і видавця «Словника української мови»;

- 14 грудня – День вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;

- 22 грудня – 190 років із дня народження Марка Вовчка (справжнє ім'я та прізвище - Марія Вілінська) (1833-1907), письменниці, перекладачки, етнографіні.

*Січень 2024*

- 9 січня – 100 років із дня народження Параджанова Сергія Йосиповича (1924-1990), вірменського і українського кінорежисера, народного артиста УРСР, лауреата Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка;

- 20 січня – День вшанування захисників Донецького аеропорту в Україні;

- 22 січня – День Соборності (день Злуки); • 29 січня – День пам'яті Героїв Крут.

*Лютий 2024*

- 12 лютого – День Червоної Руки (відзначається на рівні ООН з 2002 року як день пам'яті дітей-солдатів, яких втягують в участь у війнах і збройних конфліктах);

- 20 лютого – День Героїв Небесної Сотні;

- 22 лютого – Міжнародний день підтримки жертв злочинів;

- 24 лютого – Початок війни Росії проти України;

- 25 лютого – Перший офіційний Державний герб України.

*Березень 2024*

- 17 березня – Створено Українську Центральну Раду в 1917.

*Квітень 2024*

- 4 квітня – День створення НАТО;

- 5 квітня – Перша конституція;

- 10 квітня – Міжнародний день руху Опору (в пам'ять і честь усіх, хто протистояв фашизму на окупованих територіях за часів Другої світової війни);

- 11 квітня – Міжнародний день визволення в'язнів фашистських концтаборів;

- 18 квітня – День пам'яток історії та культури; Міжнародний день пам'яток та історичних місць;

- 26 квітня – Міжнародний день пам'яті Чорнобиля; Міжнародний день пам'яті жертв радіаційних аварій і катастроф (Міжнародний день пам'яті про чорнобильську катастрофу);

- 28 квітня – Міжнародний день пам'яті всіх жертв праці (Міжнародний день пам'яті трудящих);

- 29 квітня – День пам'яті всіх жертв застосування хімічної зброї.

#### *Травень 2024*

- 4 травня – Міжнародний день пожежників;
- 8 травня – День Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні; День пам'яті та примирення в Україні; Дні пам'яті та примирення, присвячені пам'яті жертв Другої світової війни;
- 9 травня – Другий день пам'яті і примирення (ООН: Дні пам'яті та примирення, присвячені пам'яті жертв Другої світової війни відзначаються щорічно згідно з Резолюцією Генеральної Асамблеї № A/RES/59/26 від 22 листопада 2004 року);
- 14 травня – День пам'яті українців, які рятували євреїв;
- 18 травня – День скорботи і пам'яті жертв депортації кримськотатарського народу;
- 19 травня – День пам'яті жертв політичних репресій; День пам'яті померлих від СНІДу;
- 23 травня – День Героїв в Україні.

#### *Червень 2024*

- 4 червня – День пам'яті дітей, загинув в результаті збройної агресії Російської Федерації проти України;
- 11 червня – Всесвітній день пам'яті домашніх тварин (дата на 2024 рік. Проводять у другий вівторок червня);
- 13 червня – День визволення Маріуполя від російських окупантів;
- 22 червня – День скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні